

מומר לעכו"ם לאור הדמויות במלכים (ד:-ה.)

יחזקאל וולפסון

הגמרא בסוגיה זו משלבת באופן מובהק מקורות אגדתיים לתוך דיון הלכתי. השילוב איננו רק כהטעמת הדיון ההלכתי ע"י שילוב של דברי אגדה יפים, אלא כראיות מוצקות הבאות על מנת להכריע את ההלכה.

במקרה כזה שומה עלינו להבין ביתר שאת, מה מוסיפים דברי האגדה לדיון ההלכתי.

בדברים הבאים נסביר, כיצד דברי האגדה המובאים בסוגיה, משרתים ומבהירים את המתח הפנימי של הסוגיה.

הסוגיה עוסקת בשאלה האם מומר לעכו"ם פסול לשחיטה או לא¹. הניסיון הראשון של הגמרא הוא להביא ראיה, מכך שיהושפט אכל מזבחים של אחאב, והניסיון השני הוא מכך שאלהו אכל מזבחי אחאב.

עוד לפני הדיון בהוכחות עצמן, נדגיש כי בולט לעין שדמויות אלו מייצגות את המאבק הכללי והיחס הראוי, לישראלים עובדי עכו"ם.

אחאב מסמל את היהודי העובד ע"ז:

"ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו... וילך ויעבוד את הבעל וישתחו לו"

(מלכים א טז, ל-לא).

אליהו מסמל את הקנאי, שנלחם באחאב, ואף נוטה ליאוש מהמאבק, עד כדי כך שה' שוב ושוב מחזיר אותו לאחאב ולעם ישראל. דוגמא לכך ניתן לראות בדיון בין ה' לאלהו:

"ויבא שם אל המערה וילן שם והנה דבר יקוק אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו:

ויאמר קנא קנאתי ליקוק אלהי צבאות כי עזבו ברייתך בני ישראל את מזבחתך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה:

ויאמר צא ועמדת בהר לפני יקוק והנה יקוק עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יקוק לא ברוח יקוק ואחר הרוח רעש לא ברעש יקוק:

ואחר הרעש אש לא באש יקוק ואחר האש קול דממה דקה:"

(שם יט, י - יב)

שני פרקים לאחר מכן, ה' מראה לו שאכן צדק: "הראית כי נכנע אחאב מלפני..."

(שם כא, כט)

יהושפט לעומת זאת, הוא הדמות העושה הישר בעיני ה', ועם זאת הולכת ומתחברת עם אחאב למלחמה.

אם כן יש כאן שתי דמויות ההולכות בדרך הפוכה להתמודדות עם עובדי ע"ז ועם אחאב. ישנה הדמות הממלכתית של יהושפט, שאיננו מתבדל מאחאב, וישנה הדמות הקנאית של אליהו, שנלחם עם אחאב בשם ה' עד כדי יאוש, כך שה' צריך להחזירו בכוח.

הגמרא מוכיחה מכך שיהושפט אכל מזבחי אחאב, שמותר לאכול משחיטת מומר לע"ז. הוכחה זו מבוססת על ההנחה, שיהושפט הקפיד על קלה כבחמורה וכן כל נתיניו, ומכך שיהושפט "לא היה מפליג נפשיה מיניה". כלומר, ברור שיהושפט היה צדיק, וברור שיהושפט נהג עם אחאב בדרך של חיבה ואחדות. נראה, שעובדות אלו אינן עובדות מוצקות שאי אפשר להתוכח איתן, אלא שהגמרא רוצה להראות לנו, שניתן ללמוד מיהושפט את הדרך להתייחס לעובדי עכו"ם באופן שלא מתפלג מהם, ושאיסור אכילה משחיטת עכו"ם עצמו יוצר פילוג גדול. נכון, שבגמרא הטעם שהשחיטה כשרה אינו משום האחדות, אלא שברור לגמרא שזאת המציאות, מתוך ההנחה שיהושפט דקדק בהלכה.

ההוכחה השניה, שאלהו אכל מהבשר של אחאב, בנויה על אמרתו האגדתית של רב יהודה אמר רב, שהאוכל שהעורבים הביאו לאלהו, היה ממטבחו של אחאב. מה פשר אמרה זו?

נראה, שרב הבין את המתח בין ה' לאלהו ביחס לאחאב, כפי שהוסבר לעיל. רב חידד מתח זה באמירתו שכאשר אליהו יצא להתבודד בנחל

¹ בדיון כאן אני מניח שעובד עכו"ם פסול לא מפני חשש שאי אפשר לסמוך עליו, אלא מפני שהוא יצא מכלל ישראל, כפי שנפסק בשו"ע י"ד ב', וכפי שנראה לי, שמוכח מהפסול ביין נסך ובקורבנות, שאין כאן קשר לחששות ואין כאן המקום להאריך, ועיין במאמרו של חגי שלזינגר 'סוגית מומר וגזירת כותים' המובאת בקובץ זה.

כזיב, ה' "החזיר" אותו לאחאב, בכך שנתן לו אוכל ממטבח המלך.

על פי תשובת הגמרא אצלנו, המתח מתחדד עוד יותר. ה' מאכיל את אליהו נבלות, ובכך אומר לו: 'אין אתה יכול להיות צדיק מתבודד'. אם אתה מתבודד, ואחאב עובד עכו"ם ואוכל נבלות, גם אתה תאכל נבלות.²

ולענין הדיון שלנו, נראה שיש כאן אמירה שאומרת - נכון שאליהו קנאי לה', ועל פי דרך זו אסור לאכול משחיטת מומר לעכו"ם. אבל לניתוק זה יש מחיר, עד כדי כך שה' האכיל דוקא את אליהו שהיה קנאי קיצוני, את הנבלות הללו.

מהוכחות אלו נראה כי דעת הגמרא היא שיש מקום להתיר שחיטת מומר לעכו"ם. אולם במסקנת הסוגיה מוכיחים ממדרש ההלכה בקורבנות, שמומר לעכו"ם הוא מומר לכל התורה כולה, ולכן ברור לגמרא, שאי אפשר לאכול שחיטת מומר לעכו"ם.

אומנם יש לשים לב, שודאי שפשט הבריתא לגבי שחיטה, הוא שמותר לאכול משחיטת מומר (וברור, שסתם מומר הוא אחד שממיר את דתו), ובכל זאת הגמרא דוחה פשט זה, ומעמידה את הברייתא במומר אוכל נבלות³, ולדיון של חששות בשחיטה⁴. במקום להעמיד את הבריתא כפשוטה, ולהסביר שיש הבדל בין קבלת קורבנות מומר לבין שחיטה כך: מכיוון שקורבנות הינם סמל של עבודת ה', והמומר בגד בה', ולכן היא פסולה. ואילו שחיטה היא ענין של חולין, וסוף סוף ישראל, אע"פ שחטא - ישראל הוא.

הסבר זה, שאסור לאכול משחיטת מומר, עומד גם בניגוד להוכחה מיהושפט שאכל מזבחי אחאב.

אם כן נשאלת השאלה, מדוע הגמרא העדיפה את הפשט של מדרש ההלכה, שמומר לעכו"ם הוא כמומר לכל התורה כולה לעניין קורבנות ומשום

² ניתן להוסיף ולהסביר את השיטה "שמתעקשת" שלא עורבים כפשוטם אלא אנשים הביאו את הבשר לאליהו, בכך שהם מבינים שלא יכול להיות שה' שלח את אליהו להתבודדות מוחלטת ולניתוק מהעם עד כדי שה' יעשה לו ניסים ולא יביא לו את האוכל דרך אנשים כאשר מגמתו של ה' כל הזמן היא לקרב את אליהו לעם כפי שמיד אומר לו שם ללכת לאלמנה ושהיא תכלכלך.

³ בגמרא יוצא שמעמידים את הברייתא במומר לנבלות וכדרכא או שמסבירים את מומר כמומר לעכו"ם. אולי הגמרא הביאה את רבא על מנת להכשיר את הקרקע להוצאת הבריתא מפשוטה ולהעמדתה כרבא.

⁴ וכך אוסרת למעשה שחיטת מומר.

כך לפוסלו גם לשחיטה. ניתן להסביר אולי, שזה היה היחס הראוי בזמן חז"ל למומרים לע"ז.

לסיכום ניתן לראות כיצד הדיון האגדתי עזר לנו להבין, שהשאלה כאן היא לא רק שאלה הלכתית, אלא שאלה על היחס הראוי והנכון למומרים באופן כללי, דור דור ודורשיו ודור דור וחכמיו.